

УДК 159.923-057.87

[https://doi.org/10.52058/2786-5274-2026-5\(57\)-3434-3444](https://doi.org/10.52058/2786-5274-2026-5(57)-3434-3444)

Єрмак Сергій Миколайович кандидат педагогічних наук, доцент, директор Інституту професійного розвитку Пенітенціарної академії України, м. Чернігів, <https://orcid.org/0000-0002-5069-1001>

Гетта Василь Григорович кандидат педагогічних наук, професор, професор кафедри технологічної освіти та інформатики, Національний університет «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка, м. Чернігів, <https://orcid.org/0000-0003-3057-9976>

ФОРМУВАННЯ ПОЗИТИВНИХ РИС ХАРАКТЕРУ В УЧНІВ ТА СТУДЕНТІВ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ТА ПРАКТИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ

Анотація. У статті йдеться про формування характеру учнівської та студентської молоді в умовах стрімкого розвитку суспільства, економічних відносин, глобалізації світу, науки, культури, і мистецтва та боротьби держав за світове лідерство.

Російсько-українська війна оголила низку проблем пов'язаних з вихованням молоді і перш за все з вихованням стійкості, мужності, патріотизму – рис, що на думку авторів, є основними складовими характеру.

Метою статті є з'ясування психолого-педагогічних засад та надання практичних рекомендацій щодо формування позитивних рис характеру учнівської та студентської молоді на сучасному етапі розвитку суспільства й актуалізувати проблему формування характеру в сучасній молоді.

Методологічною основою статті стали психологічні, педагогічні теорії та положення, що розкривають концептуальні підходи щодо досліджуваної проблеми.

Визначено фактори, що в процесі навчання і виховання впливають на характер учнівської та студентської молоді. Це наполегливість у навчанні, участь у громадській діяльності та суспільно-корисній праці, дисциплінованість, бережне ставлення до природи. Особливої уваги, на думку авторів статті, треба приділяти вихованню активної життєвої позиції.

Корисними для практики, виявляться розроблені розгорнуті критерії встановлення типу характеру та практичні поради що до їх використання.

Автори дійшли висновку, що результатом формування характеру учнівської та студентської молоді стає коректування спадкових рис характеру в бік його покращення. Засобами формування є виховний вплив, який включає низку психолого-педагогічних заходів та соціалізація життєдіяльності, що передбачає включення особистості в формування активної життєвої позиції.

Вони охоплюють значний обсяг ціннісних впливів на особистісні якості учнів та студентів, що сприяє формуванню позитивних рис характеру.

Ключові слова: характер, темперамент, тип темпераменту, критерії оцінювання.

Yermak Serhii Mykolaiovych, PhD in Pedagogical Sciences, Associate Professor, Director of Institute for Professional Development, Penitentiary Academy of Ukraine, Chernihiv, ORCID: 0000-0002-5069-1001

Hetta Vasyl Hryhorovych PhD in Pedagogical Sciences, Professor, Professor of the Department of Technological Education and Informatics, Taras Shevchenko National University «Chernihiv Collegium», Chernihiv, ORCID: 0000-0003-30579976

FORMATION OF POSITIVE CHARACTER TRAITS IN SCHOOL AND UNIVERSITY STUDENTS: THEORETICAL AND METHODOLOGICAL FOUNDATIONS AND PRACTICAL RECOMMENDATIONS

Abstract. The article examines the formation of character in school and university students in the context of the rapid development of society, economic relations, globalisation, science, culture, and the arts, as well as the competition among states for global leadership. The Russian-Ukrainian war has exposed a number of problems related to youth education, particularly the development of resilience, courage, and patriotism-traits which, in the authors' view, constitute the core components of character. The aim of the article is to identify the psychological and pedagogical foundations and to provide practical recommendations for the formation of positive character traits in school and university students at the present stage of societal development, as well as to emphasise the relevance of character formation in modern youth.

The methodological basis of the article comprises psychological and pedagogical theories and principles that reveal conceptual approaches to the issue under study.

The factors influencing the character of school and university students in the process of education and upbringing are identified. These include perseverance in learning, participation in civic activities and socially useful work, discipline, and a responsible attitude towards nature. According to the authors, particular attention should be paid to fostering an active life position.

The developed and detailed criteria for determining character types, along with practical recommendations for their application, are expected to be useful in practice.

The authors conclude that the result of character formation in school and university students is the adjustment of inherited traits towards improvement. The means of formation include educational influence, which encompasses a range of psychological and pedagogical measures, as well as the socialisation of life activity, involving the individual in the development of an active life position. These

processes cover a wide range of value-based influences on personal qualities, contributing to the formation of positive character traits.

Keywords: character, temperament, types of temperament, assessment criteria.

Постановка проблеми. У сучасних умовах глобалізації, цифровізації, швидких соціальних змін та військових конфліктів особливої уваги набуває питання формування гармонійної, всебічно розвинутої особистості з стійким характером. Характер, як система стійких індивідуальних психологічних рис, є не лише відображенням внутрішнього світу людини, а й запорукою її життєвої успішності.

Досвід показує, що найбільш ефективно характер людини формується в юності і молодості – вони перебувають в періоді становлення особистості, пошуку власного «Я». Тому виховання характеру учнівської і студентської молоді стає ключовим завданням освітньої політики держави, педагогіки та психології. Реалізація цієї політики потребує розроблення стратегії і тактики виховних дій на різних етапах розвитку молоді людини у відповідності до конкретних умов і обставин. Саме тому виникає потреба в наукових дослідженнях психологічних основ характеру, його структури та методики педагогічного і соціального впливу.

Аналіз актуальних досліджень і публікації. Проблема формування характеру у молоді була і є актуальною як в минулому, так і сьогодні. Науковотехнічний прогрес змінює не тільки економіку, техніку, технології, а й людину, висуваючи перед нею все нові і нові вимоги. Характер людини стає ключовою з них. Тому формуванню характеру у молоді значної уваги приділяють як зарубіжні, так і вітчизняні вчені.

Науковий доробок вітчизняних дослідників (Л. Василенко А., О. Видра, В. Поліщук, М. Савчин, О. Столяренко [1 –3] та ін.), присвячений системному охопленню проблем формування характеру у школярів і студентів та особливостям його проведення в умовах дистанційного навчання.

Серед зарубіжних авторів, які розглядали педагогічні і психологічні аспекти формування характеру у молодіможемо виділити: J. Durlak., M. Seligman, A. Adler, J. Chen, Z. Zárate, E. Karakasidou, P. Oldham [4 –7].

Мета статті – з'ясування психолого-педагогічних засад та надання практичних рекомендацій щодо формування позитивних рис характеру учнівської та студентської молоді на сучасному етапі розвитку суспільства й актуалізувати проблему формування характеру в сучасній молоді.

Виклад основного матеріалу. У сучасних умовах глобалізації, цифровізації та швидких соціальних змін особливого значення набуває питання формування гармонійної та цілісної особистості. Суспільство вимагає від людини не лише професійних знань та вмінь, але й розвинених особистісних якостей – стійкості до стресів, толерантності, креативності та громадянської відповідальності, вміння співпрацювати, поважати й дотримуватись законів та правил поведінки.

Як показали події воєнних років, молода людина повинна орієнтуватись у складних життєвих ситуаціях, приймати відповідальні рішення, протистояти

деструктивним впливам та досягати поставлених цілей. Учнівська і студентська молодь, перебуваючи в стані активного формування світогляду, моральних засад і життєвих орієнтирів, повинна мати не просто сукупність зазначених рис, а й «внутрішній стрижень» особистості – характер, який визначає поведінку, життєві орієнтири людини, спосіб мислення, ставлення до оточуючої дійсності та себе. Це й лягло в основу визначення поняття «характер», як сукупність індивідуальних рис, що проявляються у відносинах особистості до навколишнього світу, інших людей, праці та самої себе.

Як показали наші дослідження в побуті поняття «характер» вживається дещо спрощено – як ставлення до інших людей. Часто, характеризуючи людину говорять «Має хороший, покладистий характер», чи має «Поганий, скандальний характер». До можливості виховання його більшість людей ставиться з сумнівом, частина опитуваних висловлюються навіть категорично – «Яким народивсятаким і помре», або «Сова не народить сокола». Розвіюють цю думку відомі вчені-педагоги К. Ушинський, В. Сухомлинський, А. Макаренко та ін.

Костянтин Ушинський вважав характер важливим результатом виховання. Він в своїх працях підкреслював, що формування характеру можливе лише через діяльність, дисципліну й цілеспрямоване виховання. («Людина як предмет виховання», «Рідне слово»). Він наголошував, що міцний характер є запорукою гармонійного розвитку особистості та здатності долати життєві перешкоди. Вважав, що в характері ключовими є цілеспрямованість, дисциплінованість, працелюбність та сила волі. Він наголошував, що без вольової основи характер буде слабким і не стійким. Також вважав, що саме сила волі дозволяє людині долати перешкоди та реалізувати свої здібності.

Василь Сухомлинський акцентував увагу на моральних основах характеру. Для нього характер – це на сам перед духовно моральна стійкість, доброта, працьовитість, здатність до співчуття та відповідальності. Він наголошував, що виховання характеру має відбуватися через працю, емоції та взаємини у колективі.

В. Сухомлинський у своїй педагогічній системі («Серце віддаю дітям», «Проблеми виховання всебічно розвинутої особистості») визначав характер як поєднання моральних, вольових та емоційних якостей. Особливу роль він надавав вихованню доброти, працьовитості, відповідальності, здатності до співпереживання.

На його думку, формування характеру відбувається не лише через навчання, а й через духовно-моральне залучення до суспільного життя.

Антон Макаренко розглядав характер як результат колективного виховання. Він вважав, що дисципліна, громадянська відповідальність і активна участь у житті колективу формують сильну, соціально спрямовану особистість. Особливу роль він відводив праці та відповідальності за спільну справу. У своїх працях («Педагогічна поема», «Методика організації виховного процесу») він наголошував, що характер формується у колективі та через колектив. Виховання дисципліни та відповідальності перед суспільством, готовності до спільної праці, є центральними положеннями його концепції.

А. Макаренко підкреслював, що лише через колективну діяльність і відповідальність особистість може набувати стійких рис характеру.

Аналіз праць видатних педагогів спонукає до цікавої і важливої думки про поєднання, синтез їх підходів до концепції виховання характеру в учнівської та студентської молоді. У підході К. Ушинського важливими є дисципліна і діяльність. У В. Сухомлинського – духовність і моральність. У А. Макаренко – колектив і суспільна відповідальність.

Беззаперечно важливим є й те, що вони навіть не піддають сумніву можливості виховання характеру у підростаючого покоління. Вони одностайно визнають біологічну основу характеру, яка може суттєво корегуватись в процесі цілеспрямованого виховання. Образно кажучи, їх праці можна об'єднати в одну монографію щодо виховання особистості, а значить і характеру. Не зважаючи на те, що їх ідеї щодо виховання характеру у молоді висловлювались відносно давно, вони можуть бути інтегровані в сучасну практику навчання і виховання як у школах, так і закладах вищої освіти, звичайно із застосуванням сучасних педагогічних технологій і засобів. Така педагогічна система може виглядати так: самостійність (К. Ушинського) + гуманізація (В. Сухомлинського) + колективна діяльність (А. Макаренко).

Значний вклад у з'ясування проблем, пов'язаних з характером особистості, внесли вітчизняні (Л. Виготський, Г. Костюк, П. Юркевич та ін.) та зарубіжні психологи (З. Фройд, К. Юнг та ін.). Завдяки їх зусиллям практично, на той час, було розв'язане питання спадковості характеру, розроблено класифікацію характерів, взаємодії спадковості та середовища, розроблені рекомендації щодо виховного впливу на характер особистості тощо.

Психологами визнано, що характер має дві складові – біологічну і суспільну. Біологічна складова характеру пов'язана з типом нервової системи (темпераментом), спадковістю і особливістю будови мозку та ендокринної системи (гормонами). Вона є найбільш стійкою і її кардинально змінити не можна.

Хоча агресивність, як стійку рису характеру, послабити можна. Але це потребує свідомих тривалих зусиль і часто професійної допомоги. Це процес, який називається управлінням гнівом, спрямований на заміну деструктивних реакцій конструктивними.

Дослідження у галузі поведінкової генетики показують, що від 30 до 50% варіацій у рисах особистості пов'язані саме з спадковими факторами.

Для учнів і студентів це означає, що певні риси, як-от врівноваженість чи схильність до ризику, можуть бути вродженими і проявляться в ранньому віці, визначаючи специфіку навчальної діяльності.

У наукових працях психологів (Г. Костюк, П. Юркевич) зазначається, що серед рис характеру, які найбільш залежать від спадковості, виділяються: емоційна чутливість; рівень агресивності та стриманості; імпульсивність; схильність до тривоги чи оптимізму; комунікативність на біологічному рівні (схильність до інтроверсії чи екстраверсії).

Вважається, що спадковість задає базу характеристичних особливостей, а середовище та виховання істотно модернізують їхній прояв. Наприклад,

студент з вродженою схильністю до підвищеної тривожності за умов підтримуючого педагогічного середовища може розвинути високу дисциплінованість і відповідальність, натомість за негативних умов (жорсткий контроль, критика, нестача підтримки) така сама спадкова риса може перерости у невпевненість, зниження навчальної активності, соціальну замкненість. Отже, вирішальний вплив мають умови виховання – соціальне оточення, культура, заклад освіти і життєвий досвід. Тому образно можна сказати: спадковість задає певний «фундамент», а педагогічний вплив і соціальне середовище формують «будівлю» характеру.

В спадок наступним поколінням від батьків достається широкий поведінковий спектр.

Тому виникає необхідність класифікувати характери. Розв'язанням цієї проблеми займалися відомі психологи та фізіологи. Найпоширенішою класифікацією виявилась за темпераментом – сангвінік, холерик, флегматик і меланхолік (І. Павлов, Г. Айзенк).

- Сангвінік – активний, товариський життєрадісний.
- Холерик – енергійний, запальний, схильний до швидких рішень.
- Флегматик – врівноважений, спокійний, послідовний.
- Меланхолік – чутливий, вразливий, схильний до глибоких переживань

Більш сучасною є акцентуаційна типологія (К. Леонгард, О. Лічка). Вона включає такі характери: демонстративний, педантичний, застрягаючий, гіперактивний, одіозний.

Соціально-поведінкова типологія включає такі типи характеру: лідерський – схильний до організаційної діяльності; виконавський – схильний до підпорядкування встановленим правилам; творчий – схильний до креативної діяльності; комунікативний – активний у спілкуванні; замкнений – схильний до зосередження на внутрішньому світі;

Якою типологією варто користуватись на практиці вирішують в конкретних умовах. Вчителі і викладачі в закладах вищої освіти в практичних умовах частіше всього використовують типологію за темпераментом. Пояснюється це тим, що тип характеру учнів і студентів відносно легко встановити методом спостереження за їх діяльністю.

У дисертаційних дослідженнях частіше використовують другу, акцентуаційну типологію характеру. Вона враховує не тільки темперамент, а й схильність до певної діяльності.

Найбільш простою і зручною для організаційної роботи є типологія характеру за соціально-поведінковими ознаками. Нею переважно користуються класні керівники та куратори.

У сучасних педагогічних дослідженнях відзначається, що серед учнівської та студентської молоді найчастіше спостерігається гіперактивний тип характеру (класифікацією К. Леонгарда та О. Лічка). Він характеризується активністю, життєрадісністю високим рівнем комунікабельності та прагненням до нових вражень.

Поширеним також є тривожно-недовірливий і демонстративний тип, що зумовлений, на думку дослідників, високим рівнем соціальних викликів [6]. конкуренцією в освітньому середовищі та впливом соціальних мереж.

Якщо визначати характер за темпераментом класифікацією, то серед студентів найчастіше проявляються сангвіністичний, що поєднує активність, допитливість і комунікабельність, необхідні для навчання та соціальної адаптації.

Є прогнози, що може виникнути потреба в новій класифікації характеру. Вони пов'язані з новими викликами в суспільстві та в економіці, що безумовно впливає на вимоги до молоді особистості.

В результаті найбільш затребуваними рисами характеру можуть стати такі: вольові якості – самодисципліна, організованість вміння ставити цілі й доводити справу до кінця; комунікативні – толерантність, уміння працювати в команді, відкритість до діалогу; моральні – відповідальність, доброчесність, чуйність, соціальна активність; адаптивні – стрессостійкість, гнучкість мислення, здатність до інноваційного підходу в діяльності; креативні – здатність генерувати нові ідеї, самостійно мислити, знаходити нестабільні рішення.

До них можуть долучитись ті риси, які пов'язані з потребою в захисті держави – патріотизм, потреба в долученні до захисту державних інтересів, відданість та героїзм.

Соціальні, військові, економічні виклики, глобалізація світу потребують розроблених показників щодо напрямків зміни характеру як в учнів, так і студентів. Потребує змін прагнення до підвищення рівня освіченості, компетентності, креативності мислення, доброчесності, збалансованості рис характеру.

Вирішувати цю проблему мають всі хто причетний до людини з дня її народження і до глибокої старості. Конкретніше це – сім'я, школа, заклади освіти. Звичайно організоване виховання починається з школи, але вплив на характер започатковується в сімейному колі. Мати, батько, інші діти мають свій соціум, який безпосередньо впливає на становлення особистості. Тому суспільство повинно дбати не тільки про добробут сім'ї, що теж є дуже важливим, а й про її моральні засади, вихованість її членів, освіченість, соціолізованість тощо [2].

Педагогічні стратегії для розвитку позитивних рис характеру дитини є такі: позитивне підкріплення – схвалювання зусиль дитини формує внутрішню мотивацію та наполегливість; особистий приклад батьків – діти засвоюють чесність, відповідальність, толерантність через наслідування; сталі правила і межі – сприяють розвитку самоконтролю та відповідальності; спільна діяльність – включення дитини в домашні справи формує працелюбність, самостійність та ініціативність; розвиток емоційної грамотності – уміння розпізнавати та регулювати власні емоції

Психолого-педагогічні дослідження (Л. Виготський, В. Сухомлинський, Дж. Дьюї) підкреслюють, що школа є ключовим простором соціалізації, де формуються моральні, вольові та соціальні риси учнів. Атмосфера підтримки,

довіри і поваги сприяє розвитку позитивної поведінки та відповідального ставлення до навчання, інших людей, що є суттєвим внеском в формування характеру.

Важливим у формуванні характеру є і розвиток емоційного інтелекту учнів. Сучасні дослідження емоційного розвитку підкреслюють, що учні з високим рівнем емоційного розвитку проявляють кращу комунікацію, самоконтроль, саморегуляцію та стресостійкість [1].

З цією метою варто дотримуватись таких рекомендацій: обговорення емоційних ситуацій на класних годинах; тренування навичок розв'язання конфліктів; вправи на саморегуляцію (дихальні техніки, мікро-перерви тощо); уміння висловлювати емоції прийнятно й культурно.

Важливою рисою характеру людини є саморегуляція – уміння керувати своїми емоціями, почуттями, потребами тощо [4]. Образно кажучи, керувати собою. Виховання цієї риси є складним і тривалим. Психологи рекомендують починати її виховувати якомога раніше, але основна місія належить школі й особливо закладам вищої освіти. Студенти все менше зазнають впливу батьків, стають самостійнішими, тому потребують виховного впливу викладачів.

Важливим для становлення характеру студентів також є формування ціннісних установок. Ефективними для їх формування є такі заходи: тематичні виховні години про честь, гідність, відповідальність; аналіз прикладів моральних постатей (літературних, історичних, реальних людей); обговорення життєвих проблемних ситуацій («моральні дилеми»).

Заслуговує на увагу також підтримка автономії та ініціативи учнів та студентів. Учні, які мають право вибору, частіше демонструють наполегливість, самоорганізацію та впевненість. Треба дозволяти учням пропонувати свої ідеї проєктів, підтримати учнівське самоврядування, розвивати навички самопрезентації, аргументації власної думки.

У рамках основних стратегій важливими є такі рекомендації: формування академічної відповідальності; розвиток критичного мислення та моральної рефлексії; сприяння становленню самостійності та саморегуляції; підтримка конструктивної соціальної взаємодії та саморегуляції; розвиток стресостійкості та емоційної стабільності; формування внутрішньої мотивації та позитивної «Я – концепції».

З розвитком суспільства підвищується роль суб'єктивного фактору в усіх сферах життєдіяльності людини. В даний час, а тим більше у майбутньому, особиста відповідальність, чесність, доброзичливість, працелюбність, творча активність, участь у волонтерській діяльності та захисті держави в значній мірі визначає успіх розвитку суспільства. Активна трудова і суспільна діяльність робить життя повноціннішим, цікавішим, відповідає природі людини.

В самому понятті «активна життєва позиція» уже закладено те, що активність людини проявляється за для ради високих цілей. Ось чому активна життєва позиція відповідає умовам успішної соціалізації характеру учнівської та студентської молоді.

Важливе значення у вихованні характеру має об'єктивне визначення типу характеру як в учнів, так і студентів. Складність полягає в тому, що критерії

оцінювання характеру мають описовий характер, тобто важко піддаються оцифруванню. Тому треба чітко виокремити основні ознаки характеру, що притаманні кожному його типу.

Аналіз праць психологів та генетиків свідчить, що для зручності та об'єктивності визначення типу характеру особистості, варто розробити однакові критерії для всіх чотирьох типів характеру – сангвініків, холериків, флегматиків та меланхоліків.

На наш погляд, найбільш практичними є такі: сила та врівноваженість нервових процесів, емоційна реактивність, темп і ритм діяльності, здатність до переключення уваги, особливості соціальної поведінки, стійкість у стресових ситуаціях.

Відповідно до зазначених критеріїв основні типи характеру можна охарактеризувати так:

- Сангвіністичний темперамент характеризуються поєднанням сильної та врівноваженої нервової системи, що зумовлює швидку, але відносно стабільну емоційну реакцію. Для нього властива висока адаптивність, динамічність поведінки, швидке переключення між видами діяльності. Соціальна активність, комунікативність і позитивний емоційний фон забезпечують легкість у встановленні міжособистісних контактів. У працездатності домінує швидкий темп, Однак, інтерес підтримується лише за наявності новизни та стимуляції.

- Холеричний темперамент – холерик має сильну, але неврівноважену нервову систему, що проявляється в активній імпульсивності та емоційній вибуховості. Його поведінка характеризується високою напруженістю та нерівномірністю темпу діяльності. Для холерика типовою є швидка реакція на зовнішні стимули, схильність до рішучих дій та висока мотиваційна напруженість. Однак, через підвищену реактивність він може демонструвати труднощі у самоконтролі й підвищену конфліктність, особливо у стресових ситуаціях.

- Флегматичний темперамент – флегматик вирізняється сильною і врівноваженою нервовою системою і низьким рівнем реактивності. Цей тип характеру забезпечує стабільний, рівномірний темп діяльності, високу витривалість, здатність до тривалої концентрації та продуктивності в умовах монотонної роботи. Поведінка флегматика характеризується стійкістю, послідовністю та передбачуваністю. Соціальна взаємодія для нього менш емоційно виражена, однак відзначається стабільністю та надійністю.

- Меланхолічний темперамент – меланхолік має слабку нервову систему, що проявляється в підвищеній чутливості до зовнішніх подразників, в глибині емоційних переживань та низькій стійкості до стресу. Його поведінка зазвичай повільна, обережна, з високим рівнем внутрішньої рефлексії. Меланхоліку властиві тривожність, вразливість, схильність до уникнення інтенсивних соціальних ситуацій. Робочий темп нестабільний і залежить від емоційного стану. В одночас такий тип демонструє високу здатність до глибокого аналізу та емпатії.

Висновки. Виховання характеру учнівської та студентської молоді – це тривала і багатовимірна робота. Вона передбачає взаємодію сім'ї, школи, закладів вищої освіти, соціуму та самої особистості. У сучасних умовах надзвичайно важливо поєднувати класичні педагогічні принципи (дисципліна, праця, моральність) із сучасними викликами (цифровізація, глобалізація, інформаційне перенасичення). Сильний і гармонійний характер молоді людини – це основа не лише її особистого благополуччя й професійної самореалізації, але й запорука розвитку гармонійного суспільства та держави в цілому.

Наукою і практикою доведено, що спадковість, хоча і є основою характеру, але піддається суттєвому корегуванню, основними засобами якого є виховання і соціальний вплив.

Основними напрямками виховання є: формування моральних переконань; розвиток емоційно-вольової сфери; організація діяльності у колективі; особистий приклад педагога і наставника; самовиховання.

Основними методами виховання є: виховання через діяльність, через приклад та самовиховання. Соціальний вплив здійснюється в сім'ї, освітньому закладі, середовищі однолітків, культурно-інформаційному просторі тощо.

Важливою умовою виховання характеру є узгодження виховних впливів та психологічний супровід.

Воєнні події стали потужним каталізатором формування характеру молоді. Тисячі школярів і студентів включилися у волонтерську діяльність, допомагають армії, переселенцям беруть участь у гуманітарних ініціативах.

Це виховує мужність, відповідальність, співчуття та громадянську свідомість, волонтерство та громадянська активність стали школою практичного патріотизму.

Викликами сучасності у формуванні характеру є: цифрова залежність, криза цінностей, соціально-економічні проблеми, постмодерністська культура. Важливо продовжувати дослідження питань аморальної поведінки (булінгу, агресивності, хуліганства, вульгарності тощо).

Література:

1. Столяренко О. Б. Психологія особистості. Навч. посіб. Київ: Центр учбової літератури, 2012. 280 с.
2. Видра О.Г. Вікова та педагогічна психологія: Навчальний посібник. Київ: Центр навчальної літератури, 2010. 88 с.
3. Савчин М.В., Василенко Л.П. Вікова психологія: навч. посіб. 5-те вид, перероб., допов. Київ: Академія, 2021. 384 с.
4. Seligman, Martin EP. «Positive psychology: A personal history.» *Annual review of clinical psychology* 15, no. 1 (2019): 1-23.
5. Eirini K., Raftopoulou G., Raftopoulou K., Touloupis T. Positive Education in Schools: Teachers' Practices and Well-Being. *Psychology International* 7, №.2, 2025. P. 51. <https://www.mdpi.com/2813-9844/7/2/51/pdf>

6. Oldham P., McLoughlin S. Character education empirical research: A thematic review and comparative content analysis. *Journal of Moral Education*, 2025. P. 1-29. <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/03057240.2025.2480185#d1e276>
7. Chen J., Liu Y., Dai J., Wang C. Development and status of moral education research: Visual analysis based on knowledge graph. *Frontiers in psychology* 13. 2023. <http://www.frontiersin.org/journals/psychology/articles/10.3389/fpsyg.2022.1079955/full>

References

1. Stoliarenko, O. B. (2012). *Psykhohihiia osobystosti* [Psychology of personality]. Tsentr uchbovoi literatury [in Ukrainian].
2. Vydra, O. H. (2010). *Vikova ta pedahohichna psykhohihiia* [Developmental and educational psychology]. Tsentr navchalnoi literatury [in Ukrainian].
3. Savchyn, M. V., & Vasylenko, L. P. (2021). *Vikova psykhohihiia* [Developmental psychology] (5th ed., rev. & expanded). Akademiia [in Ukrainian].
4. Seligman, M. E. P. (2019). Positive psychology: A personal history. *Annual Review of Clinical Psychology*, 15(1), 1–23. <https://doi.org/10.1146/annurev-clinpsy-050718-095653>
5. Raftopoulou, G., Raftopoulou, K., Touloupis, T., & K., E. (2025). Positive education in schools: Teachers' practices and well-being. *Psychology International*, 7(2), Article 51. <https://www.mdpi.com/2813-9844/7/2/51>
6. Oldham, P., & McLoughlin, S. (2025). Character education empirical research: A thematic review and comparative content analysis. *Journal of Moral Education*, 1–29. <https://doi.org/10.1080/03057240.2025.2480185>
7. Chen, J., Liu, Y., Dai, J., & Wang, C. (2023). Development and status of moral education research: Visual analysis based on knowledge graph. *Frontiers in Psychology*, 13, Article 1079955. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2022.1079955>

Дата першого надходження статті до видання: 20.04.2026

*Дата прийняття статті до друку після рецензування:
04.05.2026*